

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕСТЕТИКИ ТА ПОЕТИКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

УДК 821.161.2

С.І. МАРЦОВЕНКО,

*викладач кафедри іноземних мов
факультетів гуманітарного профілю*

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

ПОСТМОДЕРНІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ю. АНДРУХОВИЧА «ДВАНАДЦЯТЬ ОБРУЧІВ»

У статті досліджується явище літератури ХХ ст. – постмодернізм. Автор пропонує різні визначення цього поняття, розкриває особливості цього явища в українській літературі.

Ключові слова: постмодернізм, літературний напрям, естетичні канони, класична традиція.

Постмодернізм – явище, що має у світовій та вітчизняній науці неоднозначну оцінку. Втім, безперечно, філософія постмодернізму пропонує нестандартні оригінальні рішення багатьох проблем, актуальних для української науки. По-перше, пояснення сучасності як способу існування суспільства, а саме тотальна критика класичного та розробка нових, відмінних від традиційних, принципів і ідей. Оскільки будь-які зміни, відомі науці, зазвичай будуються на класичній методології, осмислення постмодерністських ідей заслуговує особливої уваги.

Метою цієї статті є аналіз принципів реалізації постмодернізму в українській літературі на матеріалі роману Ю. Андруховича «Дванадцять обручів», виявлення особливостей постмодернізму як нового уявлення про існуючі класичні методи та форми.

Постмодернізм – одне з найскладніших явищ ХХ ст. Визнаний метр постмодернізму відомий італійський вчений і письменник У. Еко стверджує, що «постмодернізм – не фіксоване хронологічно явище, а якийсь духовний стан...» [13, с. 460]. Причини появи постмодернізму італійський філософ Вітторіо Страда пояснює тим, що час виникнення глобальної культури, яку він називає постмодерною і до складу якої вливаються «всі культури минулого і різні культури сьогодення», – це процес єдності в різноманітності породжує нову мультикультурну ментальність й етику [13, с. 201].

Літературознавці Д. Затонський, Л. Андреев, Б. Бігун бачать в постмодерністському світовідчутті прикмети кризи, песимізму, спаду, а звідси – «світ постмодерністського мистецтва – світ «симулякрів», помилкових видимостей, світ референтів, що означають, звільняються» [1, с. 330].

Т. Денисова, Г. Сиваченко стверджують продуктивність постмодерністської свідомості, тому що вона «постає антидогматичним, плюралістичним..., дає перевагу широкому спектру рівноправних рішень, пошуків варіантів» [2, с. 26]. Думки про це явище часто діаметрально протилежні, проте основні особливості модернізму всі дослідники визначають приблизно однаково.

Літературознавчий словник-довідник дає таке визначення «постмодернізму»: загальна назва окреслених останніми десятиліттями тенденцій у мистецтві, що виникла після модернізму та авангардизму. Слід вважати, що цей термін з'явився раніше (вперше згадується у 1917), але поширився в 60-х спершу в архітектурі, а невдовзі – у літературі. Основною причиною постмодернізму в аспекті пізнання виявилася «деструкція», визнання новизни лише у вигляді неспростовної ілюзії, загострене, перейняте пафосом відчуття вичерпності історії, естетики, мистецтва [5, с. 565].

Існує така думка про появу постмодернізму в Україні. Михайло Епштейн вважає, що постмодернізм було насаджено насильницьким способом, датує виникнення постмодернізму в Росії добою сталінізму. Без такого підходу феномен сучасного постмодернізму, зокрема, у Центральній-Східній Європі буде незрозумілим.

Серед основних етапів розвитку постмодернізму, починаючи від 60-х років можна виділити: мистецтво і літературу, що охопили потім усі інші види. Філософію з новою постмодерністською течією, ЗМІ з метою поширення ідей постмодернізму, гуманітарні науки (культурологія, літературознавство, наукознавство, психологія, етика, етнологія) та політика й економіка, а саме лібералізація економіки як засіб глобалізації.

Сьогодні ідеологія постмодернізму теж шукає для себе прихильників і виконавців, що не дотримуються незалежної думки. Так, останніми часами виникає термін постмодерністської шизофренії чи параної.

Інший аспект, що необхідно визначити, це термін «постмодернізм».

Влодзімеж Болецький, польський дослідник, подає чотири відтінки значення: а) доба, що приходить «після» модернізму і є його радикальним запереченням; б) течія, що існує «осторонь» модернізму; і, насамперед: в) усі ті мистецькі практики та інтелектуальні пошуки, що будь-коли були висловлені «інакше»; г) «присмерк» доби модернізму (або ж особливе продовження його естетико-філософського потенціалу) [4, с. 4].

Лариса Залеська-Онишкевич постмодернізм називає напрямом-реакцією на попередній період модернізму. «Постмодернізм раніше дехто називав поставангардизмом; він не має точної періодизації, бо одні вважають, що він існував уже 1939 року, а інші – що аж 1950 року» [9].

В. Пахаренко у «Нарисі української поетики» дає визначення постмодернізму як «світоглядно естетичного напрямку, що в останні десятиріччя приходить на зміну модернізму. Продукт постіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування суперсистем – світоглядно-філософських, економічних, політичних» [14, с. 68].

М. Ожеван називає постмодернізм строкатим і неоднорідним духовним явищем, якому в цілому притаманні такі характеристики: неточні висловлювання, дроблення тексту, неточне співвідношення «Я» і зовнішнього світу, іронія, багатозначність, карнавалізація, бачення світу як невпинного процесу генерації конфліктуючих версій тощо [8].

Віктор Неборак взагалі уникає терміна «постмодернізм», натомість застосовує дефініцію «стиль бубабу», оскільки «єдине, що можна твердити, виходячи з того, що закладено у самому терміні, це те, що постмодернізм з'являється після модернізму» [6].

Одним із засновників постмодерністської течії в українській літературі, яку умовно називають «станіславським феноменом», є Ю. Андрухович (1960 р.) – український поет, прозаїк, культуролог, лауреат літературної премії Благівіст, премії Рея Лапики, премії ім. Гердера, отримав спеціальну премію в рамках нагородження Премією Миру ім. Еріха-Марії Ремарка, премію «За європейське взаєморозуміння» (Лейпціг, Німеччина), лідер відомої літературної групи «Бу-Ба-Бу» («Бурлеск – Балаган – Буфонада»), яка об'єднала авторів з Києва, Львова, Станіслава. Представники цього напрямку активно розробляють поетику «карнавального» листа. На початку 90-х років разом з Ю. Іздриком починає видавати перший в Україні постмодерністський журнал «Четвер» (на даний момент видано 10 випусків). У 1985 р. за результатами публікації двох книг віршів прийнятий у СП України, у 1991 р. – за ідейним переконанням виходить зі складу Союзу письменників разом з декількома колегами і стає ініціатором заснування Асоціації українських письменників. Наприкінці 80-х відомий як активний діяч первісного, ліберально-демократичного Руху. У 1997 р. в Україні окремими виданнями вийшли чотири книги Андруховича: «Екзотичні птахи і рослини» (вірші), книга прози (романи «Рекреації» і «Московіада»), роман «Перверзія», який заслужив репу-

тацію культового літературного твору, книга есе «Дезорієнтація на місцевості». Критики називають Андруховича «священною короною нової української словесності» [7].

За Юрієм Андруховичем, постмодернізм характерний тим, що, по-перше, автори цитують, «паразитують», використовують тексти попередників, по-друге, ставлять у центр гри, виключаючи емоції й переживання, по-третє, жорстоко іронізують, забуваючи про етику, у постмодерних текстах не існує автора як творця, який відгороджується від відповідальності перед «Навколишністю», автор експериментує з мовою, замінює поняття, подає реальність хаотичною [3, с. 115–117].

Зразком постмодерністського роману в українській літературі є роман Ю. Андруховича «Дванадцять обручів». З анотації читач розуміє, що роман «Дванадцять обручів» про «потойбічний світ, химерні картинки калейдоскопа архетипів гуцульського фольклору, богомодно-артистичних історій, мафіозних розборок об'єднані трагічним чином поета Богдана-Ігоря Антонича та його провидницькими віршами, головною героїнею багатозарового, немов гірський рельєф, роману виступає сама Україна на переломі ХХ–ХХІ століть».

У романі можна виділити численні ознаки постмодернізму. По-перше, у творах Ю. Андруховича яскраво виражена інтертекстуальність, автор використовує традиційні образи та сюжети, переосмислює їх. У романі письменник розповідає про життя та творчість Богдана-Ігоря Антонича, постійно посилається на його вірші. По-друге, в романі «Дванадцять обручів» автор використовує численні алюзії, прямі цитати, самоцитації, завдяки чому досягається символізація тексту: «якась непрохана авторка жіночих романів зміїно вигулькнула тут», «перепрошую, це з мене раптом поперли «Рекреації». По-третє, окремі частини тексту поєднуються у вигляді колажу, автор намагається «колажувати час, а з ним і простір, перевернути гори й безодні» (Артур Пепа), не існує єдності структури. За допомогою цієї техніки створюється відчуття абсурдності існування. Ю. Андрухович стирає грані між реальністю та ілюзією. Іншою характерною для постмодернізму рисою є пошук героями ідентичності, необхідної у сучасному світі. У романі Коломея Воронич (Коля) шукає свої 12 обручів. Вплив бароко дає в романі карнавалізацію, театралізованість подій. Наприклад, Артур Пепа та Карл-Йозеф Цумбруннен фехтують на мечях. Іронічним є опис життя та ідеалів двох по-друг Лілі та Марлен, для яких важливо отримати жадану шенгенську візу

У творах письменник аналізує кілька історичних епох, у «Дванадцяти обручах» він завершує мандри в часі, пише новий роман, пише «ще раз і спочатку» про сьогодні, 2000 р. Так, можна зробити висновок, що образи в романі – це нашарування різних культур: Габсбургів (початку ХХ ст.), поляків (Друга Річ Посполита), радянського та пострадянського періодів. «За збігом обставин, найщасливішим у кінці книги виявляється подружжя Пепа-Воронич, яке поєднало спадок кількох культур і, зрештою, виглядає найорганічніше на тлі сучасності» [7].

Більшість образів у романі вже вичерпані, опрацьовані самим автором, розкриті повністю, тому «Дванадцять обручів» є певним підсумком у цілому циклі письменника. Тому в наступному творі («Таємниця») «звичний ресурс виснажено, а нового ще не відкрито, тому автор не пропонує жодного самоцінного продукту, а «переживує» вже написане у рамках звичайного письменницького самомилювання» [7].

Таким чином, основними рисами постмодернізму в Україні є відсутність канонів, обмежень, сортаменту, що стає каноном і дозволяє передати множинність поглядів на світ і неможливість існування будь-яких імперативів, а дає відчуття абсурдності світу та ірреальності буття.

Список використаної літератури

1. Андреев Л.Г. Художественный синтез и постмодернизм / Л.Г. Андреев [электронный ресурс] / режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Article/Adreev_Hist2.php / Л.Г. Андреев // Зарубежная литература второго тысячелетия. 1000–2000. Учеб. пособие / под ред. Л.Г. Андреева. – М.: Высшая школа, 2001. – С. 292–334.

2. Андрухович Ю.І. Час і місце, або Моя остання територія [електронний ресурс] / Ю.І. Андрухович. – Івано-Франківськ, 1999. – 2. – Режим доступу: home.lviv.farlep.net/~protez/federalism_all/terytoria.doc.

3. Андрухович Ю.І. Дванадцять обручів / Ю.І. Андрухович. – Харків: Книжковий клуб, 2008. – 318 с.
4. Вишукана поезія сучасності. Постмодернізм? [електронний ресурс] / режим доступу: <http://maysterni.com/ukrart/poetskr414.html>
5. Денисова Т.Н. Феномен постмодернізму: контури і орієнтири / Т.Н. Денисова // Слово і час: Літературознавчий часопис / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – К., 1995. – С. 18–27.
6. Літературознавчий словник-довідник / ред. Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів. – К.: Академія, 1997. – 565 с.
7. Новинар [електронний ресурс] / режим доступу: <http://novynar.com.ua/files/people/andruhovich/310559>
8. Ожеван М.А. Українська національна ідея та культурополітика наздоганяючої модернізації [електронний ресурс] / М.А. Ожеван. – Стратегічна панорама, 2000. – Режим доступу: <http://www.ruthenia.info/txt/ozhevanm/nmodern.html>
9. Офіційний сайт Ю. Андруховича [електронний ресурс] / режим доступу: <http://andruhovich.info/andruhovich-vs-artur-pepa-na-shlyaxu-do-zovsim-inshogo-romanu/>
10. Свобода [електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.svoboda-news.com/2001/11/l1.htm>
11. Старовойт І.М. Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук / І.М. Старовойт. – Львів, 2001. – 184 с.
12. Страда В.М. Модернізація і постмодернізація // Вікно в світ: Часопис / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1999. – С. 196–201.
13. Эко У. Имя розы / У. Эко. – М.: Книжная палата, 1989. – 467 с.
14. Пахаренко В. Нарис української поетики / В. Пахаренко // Українська мова та література: додаток. – 1997. – № 34. – С. 68.

В статье исследуется явление литературы XX в. – постмодернизм. Автор предлагает различные определения этого понятия, раскрывает особенности этого явления в украинской литературе.

Ключевые слова: постмодернизм, литературное направление, эстетические каноны, классическая традиция.

The article researches into a phenomenon of the XXth century literature – postmodernism. The author suggests different definitions of this notion, reveals the peculiarities of this phenomenon in Ukrainian literature.

Key words: postmodernism, literary school, esthetic canons, classical tradition.

Надійшло до редакції 30.06.2011.